

ÖSSZEFOGLALÓ

Cikkünkben a fordítás és tolmácsolás témakörét járjuk körbe azzal a céllal, hogy minél teljesebb képet adhassunk e (két) szakmáról, és arról, mennyire komplex tevékenység a nyelvek közötti közvetítés.

Ismertetjük a témával kapcsolatos alapfogalmakat, és bemutatjuk, hogy hol helyezkedik el a fordítás a nyelvi készségek között. Röviden a fordítás történetébe is betekintést nyújtunk, majd áttérünk a fordítás és a tolmácsolás típusainak bemutatására, valamint a két tevékenység közötti különbségekre.

Végül összefoglaljuk az állandó bírósági fordítóhoz kapcsolódó ismereteket, és szólnunk a Szerbiában és Magyarországon elérhető fordítói képzésekről is.

Kulcsszavak: fordítás, tolmácsolás, magyar, szerb, tolmács- és fordítóképzés, Szerbia, Magyarország

ABSTRACT

The following study discusses the topic of translation and interpretation with the objective of providing a wide perspective on (both) professions and the complexity of language transmissions.

The fundamental concepts of translation and interpretation are also touched upon with the purpose of locating them between various language skills and translation. A short insight is provided into the history of translation as well as the types of translation and interpretation are examined including the difference between them, as well.

Finally, information upon becoming a court interpreter/translator and their education in Serbia and Hungary is also discussed.

Keywords: translation, interpretation, Hungarian, Serbian, court interpreter/translator education, Serbia, Hungary

HEGEDŰS KATINKA

Újvidéki Egyetem, Magyar
 Tannyelvű Tanítóképző Kar
 katinka.h@uns.ac.rs

GÁBRITY ESZTER

Újvidéki Egyetem, Magyar
 Tannyelvű Tanítóképző Kar
 eszter.gabrity@magister.uns.ac.rs

BÁCS-ÓDRY ÁGNES

Újvidéki Egyetem, Magyar
 Tannyelvű Tanítóképző Kar
 agnes.odry@magister.uns.ac.rs

HÁLÓVAL KIFOGOTT SZAVAK – ÖSSZEFOGLALÓ TANULMÁNY FORDÍTÁSRÓL, TOLMÁCSOLÁSRÓL ÉS A BÍRÓSÁGI FORDÍTÓKRÓL¹

*Studija o prevođenju, tumačima i sudskim
 prevodiocima*

*Caught in nets of words - a study on translation,
 interpreting and certified court interpreters*

1. Bevezetés

LeGuin (1983, 112) szerint a fordítás dióhéjban az alábbi módon zajlik: „jön valaki, szavak hálójával kifogja, majd felhúzza őket a csónakra, ott elpusztulnak, bedobozolják őket, végül pedig egy szendvicsben valaki vacsorája lesznek”. Az alábbi metafora nyomán a fordításra szánt szöveg alapján a fordító egy új szöveget alkot („szendvics”) a célnyelvi olvasó számára. A metafora arra is rávilágít, hogy a fordítói tevékenység „teremtő erővel” bír, mely szöveg tovább „él” létrehozását követően.

Legtöbben ismerjük a négy nyelvi alapkészséget, ezek a *beszéd*, az *írás*, a *hallás utáni szövegértés* és az *olvasás*. A hallásértést és az olvasást receptív (passzív) készségeknek, míg a beszédet és az írást produktív (aktív) készségeknek tekintjük. Más felosztás szerint a beszéd és a hallásértés alkotnak egy csoportot, mint auditív (hallható) készségek, így az írás és olvasás vizuális (látható) készségnek számít. Egy harmadik felosztásba, mely szimplex és komplex készségekre osztja a nyelvi készségeket, besorolhatók a *fordítás* és a *tolmácsolás* is. Természetesen a négy alapkészség alkotja a szimplex készségek csoportját, míg a fordítás és a tolmácsolás komplex készségnek számítanak (Bárdos, 2000, 103–107).

¹ A tanulmány a *Kivitelezhetőségi tanulmány magyar–szerb, szerb–magyar állandó bírósági tolmácsi – állandó bírósági fordítói szakvizsgára felkészítő tanfolyam megszervezhetőségéről az Újvidéki Egyetem Magyar Tannyelvű Tanítóképző Karán* című, 142-451-2635/2019-02 számú tartományi tudományos projektum keretében íródott.

Bár fordítással már az ókorban is foglalkoztak (Cicero, Horatius), a fordítás mint nyelvi készség tudományos kutatásának szükségességét csak az 1960-as években ismerték fel. Ezzel párhuzamosan a *fordítástudomány* mint önálló tudományág hamarosan gyökeret vert (Anderman, 2007, 45), melynek keretein belül a fordítás elméletével és jelenségével egyaránt foglalkoztak (Munday, 2008, 1). A diszciplína természetéből adódóan a fordításkutatás interdiszciplináris jellemzőkkel bír. Többek között a nyelvtudomány, az irodalomtudomány, a filozófia, az antropológia és a pszichológia is sokban hozzájárult a fordítástudomány mai ismereteihez. A kezdeti nyelvtudományi vizsgálódások a nyelvek közötti hasonlóságokra irányultak (kontrasztív nyelvi kutatások), majd az 1970-es években a német fordításkutatás a szövegtípusok (és azok kommunikatív céljai és a célnyelvi közönség igényei) mentén dolgozta ki fordításelméleteit, míg az ausztrál és angol fordításkutatók a diskurzusanalízis szemszögéből vizsgálták (Munday, 2008, 13, 72). A 20. századi antropológiai jellegű kutatások a korábban nem ismert bennszülött nyelvek feltérképezése és fordítása révén kezdtek el érdeklődni a fordításkutatás iránt (Anderman, 2007, 47). A fordítástudomány interdiszciplináris megközelítésének pszichológiai aspektusa (pontosabban kognitív pszichológia és pszicholingvisztika) arra világított rá, hogy az emlékezés, megértés és nyelvváltás nélkülözhetetlen tényezői a fordítási folyamatoknak (Dudits, 2019). A fordítási folyamat mentális jellegzetességei iránt az 1970-es években kezdtek el érdeklődni, a kognitív pszichológia többek között az alábbi kérdésekkel foglalkozik a fordításkutatás kapcsán: milyen fordítói stratégiákat alkalmaznak a kezdő és professzionális fordítók, hogyan változik a fordítási idő a tapasztalat függvényében, hibaelemzési folyamatok, munkamemória nagysága és megértési folyamatok stb. (Derdák, 2007; Heltai, 2014; Lesznyák, 2008).

2. A fordítás mint nyelvi készség

Jelenleg is elterjedt, laikus nézet szerint a (sikeres) fordításhoz elegendő a két nyelv extenzív ismerete. Kétség nem fér ahhoz, hogy a fordítás valóban egy nyelvi tevékenység, azonban ez a (leegyszerűsített) szemlélet figyelmen kívül hagyja a (sikeres) fordításhoz szükséges nem nyelvi tényezőket, amelyek az *intralingvális közvetítést* valójában meghatározzák. Kiváló nyelvismeret(ek) korántsem teszi(k) a nyelvhasználót jó fordítóvá. A fordítástudomány kortárs kutatási eredményei pedig arról számolnak be, hogy a (sikeres) fordításhoz szükséges képességek (pontosabban készségek) kialakításához nem elegendő csupán a (fordítás) gyakorlás(a), hiszen egy összetett nyelvi és kognitív folyamat (pl. tudatosítás, összehasonlítás, problémamegoldás, döntés, következtetés) teszi lehetővé a nyelvi közvetítést (Dudits, 2018). Célirányos készségfejlesztés segíti az intralingvális közvetítés tökéletesítését. Melyek vajon azok a készségek, amelyek szükségesek a (sikeres) fordításhoz?

A forrásnyelv és a célnyelv magas szintű ismerete, továbbá a nyelvi és textuális konvenciók ismerete (és használata). A fejlett nyelvi készségek (procedurális tudás) mellett a nyelvvel (pontosabban nyelvekkel) kapcsolatos tudás, azaz metanyelvi tudás (deklaratív

tudás) ugyanúgy szükséges az intralingvális közvetítés során (Dudits, 2019, 57-58). Azaz a lexikai, grammatikai, szövegalkotási és nyelvhelyességi ismereteken felül, azok szabatos alkalmazása is hozzájárul a (siker) fordításhoz. A fordító szövegfeldolgozása ún. fordítói elemző olvasás, mely során az olvasottak feldolgozása mélyebb és tudatosabb, a szövegértés alaposabb, annak érdekében, hogy a szövegalkotás tartalmilag és stilisztikailag egyaránt hű lehessen. A fordítási folyamat nyelvi szempontból egyben receptív (a forrásnyelvi szöveg megértése), produktív (a szöveg célnyelvre való fordítása), illetve transzferális (forrásnyelvi dekódolás és célnyelvi kódolás, azaz transzkódolás) műveletek összessége (Dudits, 2019, 59, 61). Heltai (2004) szerint a fordítónak az átlagos nyelvhasználóhoz képest jobb és tudatosabb kommunikatív kompetenciával kell rendelkeznie, és a nyelvhelyességi normákon felül olyan szövegszintű szerkesztési szempontokra kell figyelnie, mint például a mondathosszúság, kohéziós elemek, közléselemek elrendezése (szórend), szemantikailag üres lexika használata, bővítmények használata stb.

Fordítási kompetenciák, melyek alatt a különböző fordítási technikákat és stratégiákat (procedurális készségek) értjük, szintén szerves részei az intralingvális közvetítésnek. A készség lehetővé teszi, hogy a fordító megértse a forrásnyelvi szöveget és a megrendelő igényeinek megfelelően elvégezze a fordítást, miközben képes megoldani az esetlegesen felmerülő fordítási problémákat. Szabatosan használja a fordítási eljárásokat és műveleteket. A *fordítási művelet* olyan receptív és produktív nyelvi folyamatok halmaza, melyek a nyelvi dekódolási, kódolási és transzferálási feladatok teljesítését valósítják meg. *Fordítási eljárások* alatt pedig a fordítási műveletekből álló műveletsorozatot értjük (Dudits, 2018; Dudits, 2019).

A *terminológiai kompetencia* (avagy információkereső kompetencia) a szakszavak és szakkifejezések meglétének felismerése a fordító részéről, amit a forrásnyelvi és célnyelvi terminusok megfeleltetése követ. Ez a készség nem sajátítható el automatikusan, állandó fejlesztést, azaz elméleti képzést (továbbképzést) igényel a fordítótól. Fischer szerint a fordító „ideális esetben a nyelvhasználati szinttől eljut a rendszerszintig” (Fischer, 2019, 199), melynek révén összeveti a forrásnyelvi fogalmi rendszert a célnyelvi fogalmi rendszerrel, és ezeket megfelelteti egymással.

Az *interkulturális kompetencia* lehetővé teszi a fordító számára, hogy képes legyen felismerni és alkalmazni az interkulturális konvenciókat, melyeket szövegfeldolgozás és szövegalkotás során egyaránt figyelembe vesz. Vannak kutatók, akik úgy vélik, léteznek egyes grammatikai kategóriák, fogalmak és kifejezések, amelyek egy másik nyelvben egyáltalán nem léteznek, mely esetekben a fordító feladata ezt a különbözőséget áthidalni és a közvetítő szerepében helyt állni. A fordítás nem csupán mechanikus „átváltás”, dekódolási és kódolási folyamat, hanem egyéb kulturális ismeretek is társulnak a folyamathoz. A fordító interkulturális kompetenciája közé tartozik továbbá az implicit jelentések, sztereotípiák, intertextuális elemek felismerése és sikeres közvetítése, miközben szem előtt tartja a célközönség igényeit (Eszenyi, 2015, 15).

A *műszaki-technikai kompetencia* a fordítási folyamat technikai hátterére vonatkozik: ismeri-e a fordító a számítógép és szövegszerkesztők működését, tisztában van-e

a szövegszerkesztés formai követelményeivel, szabatosan használja a számítógépes fordítástámogató programokat és terminológiai adatbázisokat (Eszenyi, 2015, 17). Ma már elképzelhetetlen a fordítási folyamat számítógép megléte és asszisztenciája nélkül.

Tematikus kompetenciával a bizonyos szakterületre szakosodott fordítók rendelkeznek, akik „beletanultak” a jogtudományi, gazdasági, politikai, gyógyszeripari stb. szakterületekbe, hogy azon a szűkebb szakterületen belül nyújtsanak fordítói szakszolgáltatást (Eszenyi, 2015, 19).

Végül a *fordítói kompetencia* következik, mely valójában a fordítás szolgáltatásnyújtó aspektusát jelenti. E kompetencia a fordító vállalkozói talpraesettségét fedi: ismeri-e a fordító a piaci igényeket és trendeket, tisztában van-e az árakkal és a számlázással, karakterek vagy szavak száma alapján határozza-e meg a fordítás árát, képes-e határidőre teljesíteni, hogyan tárgyal a megrendelővel, stb.

A fordítót gyakran *lektorálási* feladatokkal is megbízzák. A *lektori kompetencia* nem tartozik szorosan a fordítói kompetenciák közé, azonban a mindennapi gyakorlat arról tesz tanúbizonyságot, hogy a piaci elvárások a fordító lektori kompetenciáit is igénybe veszik, nemcsak önlektorálás formájában, hanem mások által fordított szöveg lektorálásával egyaránt. Mossop (Mossop, 2001: 49) szerint az úgynevezett teljes lektorálás során a lektor az alábbi paramétereket követi: ekvivalenciai pontosság és teljesség (a fordítás tükrözi-e az eredeti szöveg tartalmát és marad-e ki információ belőle), tartalmi logika és adatok pontossága (gondolatmenet hitelessége, szövegben szereplő adatok pontossága), nyelvi paraméterek (melyek magába foglalják, a nyelvi helyességen felül, a megfelelő nyelvi regiszter alkalmazását, az olvashatóságot és érthetőséget), végül pedig szerkesztési pontosság.

3. A fordítás alapjai: történeti áttekintés

Jogos-e azt mondani, hogy fordításelméletről csak a XX. század 50-es éveitől beszélhetünk? Hiszen az első ismert lefordított mű (a Tóra fordítása héberről görögre) az i. e. harmadik században keletkezett (Lector, 2020), és azóta számos neves gondolkodó, fordító, többek között Ciceró, Szent Jeromos, Luther, Goethe, avagy Batsányi, Heltai fordításról szóló írása ismeretes. A mai fordításelmélettől mint tudománytól azonban abban különböznek ezek a fordítás gyakorlatát és az azzal kapcsolatos spontán (akár nyelvészeti) megfigyeléseket leíró művek, hogy ezeket a megfigyeléseket a fordításelmélet immár a nyelvészet módszereivel tudományos szinten erősíti, vagy cáfolja meg, írja le, rendszerezi (Klaudy, 1997, 22–23).

A magyar irodalomban különösen nagy szerepet játszott a fordítás, hiszen a XVIII. századig a legtöbb magyar nyelvű irodalmi mű fordítás, vagy egy idegen nyelvű mű adaptációja. A fordítás a hétköznapi életben is jelentős szerepet játszott: a „papok és nótáriusok” napi munkájuk során fordítottak latin nyelvű írásokat élőbeszédre, és ültették át a magyar élőbeszédet latinra, valamint értelmezték, *magyarázták* a latin

nyelvű szövegeket. A „magyaráz” szó gyökere is éppen itt keresendő a jelentéstörténeti kutatások szerint, eredetileg annyit jelentett, hogy „magyarra fordít” (Burján, 2003, 11).

Itt most egy kicsit több teret szentelünk Luther Mártonnak, aki bibliafordításával és az azzal kapcsolatban megfogalmazott alapelveivel, melyeket Nyílt levelében ismertet, megalapozta a nemzeti nyelvű bibliafordításokat, ezek pedig a nemzeti nyelvű írásra, irodalomra voltak nagy hatással. Luther a Biblia nyelvezetét a köznép nyelvéhez igyekezett igazítani, hogy a szöveget az egyszerű emberek is képesek legyenek befogadni (Burján, 2003, 18–19).

Luther Márton (1483–1546) nemcsak az intézményes vallást reformálta meg, hanem bibliafordítása az újkor fordítói mércéit alapozta meg. Wartburg várában, ahova a birodalmi átok elől menekítette III. Bölcs Frigyes szász választófejedelem, születtek meg Luther leghíresebb teológiai művei és a bibliafordítása is.

Hogy a bibliafordítás feladatának nagyságát felmérhessük, figyelembe kell vennünk, hogy Luthernek nem álltak rendelkezésére szótárak, szöszedetek, sem egységes német nyelvtan. A szövegkritika mint segédtudomány még nem létezett. A bibliai földrajzi és személynevek, mértékegységek, a sajátos nyelvi kifejezések és szófordulatok, állatfajok és ételek nevei pedig szinte azonosíthatatlanok voltak, mivel Luther az eredeti héber és ógörög szövegekhez nyúlt vissza² (Luter, 1996). Bibliafordításán tizenhét évig dolgozott (1517–1534). Először csak a Szentírás egyes részeit fordította le, majd 1521-ben hozzálatott szisztematikusan lefordítani az Újszövetséget is. 1422-ben kezdte el az Ószövetség fordítását, mellyel tizenkét évvel később végzett. 1934-ben adták ki a teljes Luther által fordított Bibliát (Luter, 1996).

„A Luther-féle bibliafordítás... olyan nyelven íródott, amelyet az északi és déli német nyelvterületeken egyaránt mindenki megértett. Gerincét a kelet-középnémet nyelvi norma, az ún. »meisseni norma« képezte, mely mintegy összekötő láncszemként állt a fel- és az alnémet nyelvterület között. Fordítása médiumául Luther tudatosan választotta ezt a nyelvjárások által felszabdalt német nyelvterületen legáltalánosabban érthető nyelvet... Saját vallomása szerint sokszor hetekig kutatót egy-egy megfelelő szó, találó kifejezés után...” (VilIrLex. 1982, 474).

Luther fordítási elveit a Nyílt levél a fordításról című művében (Luther, 1530) közölte, mely eredetileg a katolikus kritikák megválaszolásaként íródott (Klein, 1998). A következőket fogalmazta meg:

1. *Az eredeti szöveget kell fordítani.* A fordítónak tökéletesen kell ismernie a nyelvet, amelyről fordít. Sok esetben ez sem elég, ezért kell szakértők véleményét kikérni – ő maga is így tett, amikor elakadt a szakkifejezéseknél vagy nehezebb mondatoknál, annak ellenére, hogy tökéletesen bírta a görögöt és ismerte a hébert, a humanista szövegfilológiai kiadásokat (Reuchlin, Erasmus Újtestamentuma) és tudós kollégái is segítségére voltak.

² Német nyelvű bibliafordítás már Luther előtt is létezett: 1466-an nyomtatták ki először Salzburchban, 10 évvel a Guttenberg-féle latin nyelvű biblia után. Ezen fordítások többségének nem a fellelhető héber vagy görög eredeti szövegek voltak az alapjaik, hanem a latin nyelvű Vulgata, melyet a katolikus egyház szentnek és megváltoztathatatlanak tartott.

2. *A szó jelentését fordítani, nem pedig a betűjét.* Luther szerint nem szabad egy szöveget mechanikusan fordítani, hanem a szöveg értelmét kell visszaadni a célnyelven, ez a legszembeütőbb újítás az addigi fordításokkal szemben. Luther levelében több példával is alátámasztja téziséit. „...Krisztus ezen szavait: »Ex abundantia cordis os loquitur«. Ha a szamarakat kell követnem, akkor ők a betűket teszik élém és így fordítanak: A szívnek feleslegéből beszél a száj. (Aus dem Überfluß des Herzens redet der Mund.) De mondd, németül van-e ez? ... az egyszerű ember így beszél: Akinék teli a szíve, annak szíve bőségéből szól a száj” (Luther, 1993). Vagy Mária köszöntésénél: „Továbbá, amikor az angyal Máriát eképpen köszönti: Üdvözlégy Mária, kegyelemmel teljes, az Úr van teveled. (Gegrüßest seiest du, Maria, voll Gnaden, der Herr mit dir.) Nos, rendben van – a latin szöveg betű szerinti fordítása valóban így hangzik. De mondd, helyes-e ez így? Mikor mondja azt egy német ember, hogy kegyelemmel teljes? És vajon melyik német érti, mit jelent ez? ... Én azért így fordítottam: Te, kegyelemben fogadott (Du Holdselige), melyből egy német ember sokkal inkább el tudja gondolni, mit jelent az angyal üdvözlése” (Luther, 1993).

Előszeretettel használt közszájon forgó betűrímes kifejezéseket, mint „Geld und Gut” – „pénz és javak”, „Rath und That” – „szóval és tettel”, „Dornen und Disteln” – „tövis és bogács”; hogy csak néhányat említsünk.

A fordító vezérelve az, hogy a fordítandó szót, mondatot, szöveget mindig az adott szöveg függvényében kell értelmeznie és a célnyelven visszaadnia (Schneider, 2016).

3. *A fordítandó szöveg gondolatainak tisztelete és kihangsúlyozása.* Luther számára azért fontos az eredeti gondolatok visszaadásának kihangsúlyozása, hogy ily módon védekezzen kritikusaival szemben, akik szerint ő meghamisította a szent szövegeket. A katolikus tudósok leginkább Pál rómaiakhoz írt levelei miatt támadták. „...vajon mi okból fordítottam a Rómabeliekhez írt levél 3. fejezetében (28) Szent Pál ezen szavait »Arbitramur hominem iustificari ex fide absque operibus« eképpen: »Azt tartjuk tehát, hogy az ember a törvény cselekvése nélkül egyedül a hit által igazul meg.« ... mert Pál szövegében a sola [egyedül] szó nem áll” (Luther, 1993). Luther azt állítja, hogy ezen betoldása a szöveg értelme szerint való és szükséges a német nyelvtan és szövegértés végett. Mind a mai napig folyik a teológusok és nyelvészek vitája eme lutheri betoldásról.

4. *Világos és érthető nyelvhasználat.* Luther fontosnak tartja a lefordított szöveg érthetőségét, mivel bibliafordítását nemcsak a tanult és képzett társadalmi rétegnek és tudósoknak szánta, hanem a köznépeknek is. Ezért hangsúlyozza többször is, hogy a fordítónak oda kell figyelnie a célnyelvet anyanyelvként használók beszédére (árusok a piacon, anyák és gyerekek beszéde, kocsmába járók), mert ők lesznek fordításuk olvasói, nekik kell a szöveget megérteni.

5. *Szóválasztás.* A fordító gazdag szókincsét nem győzi Luther eléggé hangsúlyozni, mert csak így tudja minden helyzetben a megfelelő fordítást megtalálni. Luther saját töprengéseiből ismerhetjük meg kételyeit egy-egy szó vagy kifejezés fordításával kapcsolatban. Az eredetit ízekre szedi, számos célnyelvi szinonimával körülírja, megvizsgálja a stilisztikai, szemantikai árnyalatok és a nyelvi dallam elemeinek objektív aspektusait.

A németek gondolkodásának megfelelő kifejezéseket alkalmazott akkor is, ha az a pontosság rovására volt, mivel az érthetőséget tartotta elsődlegesnek. A héber „sével” kifejezést „Silberlingnek” fordította, a görög „drachmát” és a római „dénárt” német „groschennek”, a „quadrant” fillérnek (Heller). Hasonlóan tett a héber mértékegységekkel; emellett például a római századost „centuriont” főembernek (Hauptmann) fordította.

Luther bibliafordításával maradandó értékű nyelvi és irodalmi remekművet alkotott (Njemačka knj., 1979). Az általa megfogalmazott fordítási alapelvek a mai napig előírt követelmények: a szöveget megérteni (interpretálni) és a célnyelven újrafogalmazni. A jó fordító ismerve a gazdag szókincsen kívül a művészi érzék, a szorgalom, az ész és az értelem.

4. A fordítás és a tolmácsolás alapfogalmai

Mielőtt a fordításról és a tolmácsolásról részletesebben szólnunk, tisztázzunk néhány alapfogalmat. *Forrásnyelvnek* nevezzük azt a nyelvet, amelyen az eredeti szöveg íródott (ill. elhangzott), *célnyelvnek* pedig azt, melyre a szöveget átültetjük. A fordítók általában oda-vissza dolgoznak a két nyelv között, a tolmácsok esetében azonban meghatározó, hogy az adott *munkanyelv* A, B vagy C nyelv-e. Az *A nyelv* az anyanyelv (vagy az anyanyelvi ismérveknek megfelelő másik nyelv), amelyre és amelyről a tolmács közvetít. A *B nyelv* az a nyelv, amely a fordítónak nem az anyanyelve, de tökéletesen bírja, és amelyre egy vagy több más nyelvről fordít. Míg az A és B nyelveket aktív nyelveknek tekintjük, a *C nyelv* passzív nyelvnek számít a tolmács szempontjából: mivel ezen a nyelven nem képes úgy kifejezni magát, mint az aktív nyelvein, erre a nyelvre nem tolmácsol, csak a C nyelvről az anyanyelvére. A legtöbb hivatásos tolmácsnak egy A, egy B, valamint egy vagy több C nyelve van (Eller, 2020; Horváth, 2015, 13–14).

A *fordítás* írott szöveg átültetése (a forrásnyelvről) írott formában egy másik nyelvre (a célnyelvre) ugyanannak a jelentésnek egy másik nyelven történő létrehozására (Eller, 2020). A fordítást akkor nevezzük *szakfordításnak*, ha valamilyen szakszöveg (pl. műszaki, orvosi) átültetéséről van szó. A célnyelv kiváló ismerete mellett szükséges az adott terület kiváló ismerete, ezért van az, hogy a műszaki, vagy orvostudományi egyetemeken elérhető szakfordítói képzés is (így a Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetemen, vagy a Szegedi Tudományegyetem Általános Orvosi Karán). *Hiteles fordításról* beszélünk, ha a fordítást hitelesítik, azaz olyan záradékkal látják el, amely bizonyítja, hogy a célnyelvi szöveg teljes egészében megegyezik a forrásnyelvi szöveggel. Hiteles fordításra, illetve hitelesítésre általában hivatalos dokumentumok fordításakor van szükség (okmányok, céges iratok, bírósági eljárásban felhasznált dokumentumok), és nem minden fordító jogosult ilyet kiadni (Szerbiában ezt a tevékenységet az állandó bírósági tolmácsok végzik, de országa válogatja, hogy mi a gyakorlat – hitelesíthet pl. közjegyző is). *Műfordításról* akkor beszélünk, amikor egy irodalmi alkotás művészi értékű fordítása történik. A műfordító esetén még kiemeltebb szerepet kap az anyanyelv kiváló ismerete, emellett szükség van „irodalmi vénára” is (MFTE fogalomtár), ezért a műfordítók gyakran maguk is írók,

költők, akik (természetesen) anyanyelvükre fordítanak, a forrásnyelvet nem szükséges olyan magas szinten ismerniük, ami az adott nyelvre való fordítást is lehetővé tenné.

A *tolmácsolás* a forrásnyelven megfogalmazott szóbeli vagy írásbeli szövegnek a célnyelven megfogalmazott szöveggé való átalakítása szóban. Célja, hogy a közös nyelv híján egymással kommunikálni nem tudó személyek adott situációban megértsék egymást. Horváth jegyzi meg könyvének bevezetőjében, hogy a tolmácsolás nem pusztán két nyelv közötti átváltás, ennél sokkal több: „egyszerre kommunikáció, beszéd folyamat, nyelvhasználat, kreatív problémamegoldás és döntéshozatal, valamint információfeldolgozás: nagyon összetett kognitív feladat, amelynek elsajátítása igen sok tanulással és gyakorlással jár” (Horváth, 2010, 13).

4.1. A tolmácsolás fajtái

A tolmácsolási fajtákat többféleképpen is lehet csoportosítani, Alexieva (1997) például hatféle csoportosítási paramétert sorol fel, de itt most csak a kettő legáltalánosabbat mutatjuk be: a nyelvi közvetítés módja szerinti (szinkrontolmácsolás, konzekutív tolmácsolás, fülbesugásos tolmácsolás, kísérő tolmácsolás), valamint a tolmácsolási esemény fajtája szerinti felosztást (konferenciatolmácsolás, bírósági tolmácsolás, médiatolmácsolás, közösségi tolmácsolás, videokonferencia/skype konferencia). A távtolmácsolás egy szempontból eltér az eddig említettektől: ilyenkor a tolmács nincs jelen abban a teremben, ahol a tolmácsolt esemény zajlik (Horváth, 2015, 13–14).

A közvetítés módja szerint a következő tolmácsolási fajtákat ismerjük:

Szinkron- vagy szimultán tolmácsolás esetén a tolmács egyszerre hallja a forrásnyelvi beszédet, és egyidejűleg tolmácsolja is az elhangzottakat. A szinkrontolmácsok hangszigetelt tolmácsfülkében ülnek, ahonnan (jó esetben) rálátásuk van az eseményekre és magára az előadóra. A szöveget fejhallgatón keresztül hallják, és az előttük lévő mikrofonba beszélnek (a hallgatóság pedig fejhallgatón keresztül hallgatja őket). Általában két tolmács dolgozik egyszerre, akik 20–30 percenként váltják egymást. Amíg egyikük beszél, a másik aktívan figyel, és jegyzeteivel segíti kollégáját. Kis nyelvek, ill. kis költségvetésű rendezvények esetén megesik, hogy a szinkrontolmács egyedül dolgozik, de ez amellett, hogy rendkívül kimerítő, a munka minőségére is rányomhatja bélyegét. A szinkrontolmácsoláshoz szükséges technikai berendezést az 1920-as években kezdték kifejleszteni, így a tolmácsolásnak ez az ága akkor kezdett kialakulni (Szabari, 2004, 25–27).

A tolmácsolás másik leggyakoribb formája a *konzekutív*, vagy *követő tolmácsolás*: ilyenkor a tolmács és az előadó egymás mellett állnak (vagy pl. egy tárgyalóasztalnál ülnek) és felváltva beszélnek. Az előadó kisebb (két-három mondatos, vagy akár tíz perces) egységekben beszél, a tolmács pedig egységenként fordít. A tolmácsnak nagy segítségére van a jegyzetfüzet, hiszen jegyzeteiből az eredetivel majdnem megegyező, folyamatos szöveget tud visszaadni. A tolmácsoláshoz szükséges jegyzetelési technika különbözik más jegyzetektől, nem gyorsírásról, és nem szó szerinti jegyzetelésről van szó, inkább

bizonyos tartalmi elemek (pl. nevek, kulcsszavak), valamint a szöveg összefüggéseinek, logikájának jelöléséről.

A *fülbésúgásos tolmácsolás* (chuchotage) leginkább a szinkrontolmácsoláshoz hasonlít, technikailag azonban egészen máshogyan valósul meg. Olyankor alkalmazzák, ha egy eseményen csak néhány olyan személy van (maximum 3, 4), akik nem értik a rendezvény nyelvét. A tolmács ügyfelei mögé ül, és tompított hangon, tolmácsol (ill. ha az ügyfelek felszólalnak, az ő szavaikat hangosan közvetíti).

A *kísérő tolmácsolás* (liaison) kötetlenebb programok esetén valósul meg, ahol a tolmács valamilyen eseményen kíséri ügyfelét: pl. városnézés, gyárlátogatás, egy gép használatának betanítása, társalgás egy konferencia szünetében stb. Jellemzője, hogy rövid kérdések és válaszok, párbeszéd tolmácsolásáról van szó. Kísérő tolmácsolás akár szinkrontolmácsolásként is megvalósulhat megfelelő technika esetén.

Az ún. *blattolás* egy különleges tolmácsolási technika: ilyenkor a tolmács írásban látja a forrásnyelvi szöveget, és azt vagy „olvassa fel”, vagy foglalja össze a célnyelven. Ritkán alkalmazzák, leginkább olyankor, ha gyorsan kell értelmezni egy szöveget.

Természetesen a jeltolmácsolás, valamint a vakok számára nyújtott nyelvi közvetítés is tolmácsolásnak számít, ezek azonban nem képezik jelen cikkünk tárgyát.

Amikor megbíznak egy tolmácsot, tisztázni kell, melyik tolmácsolási mód(ok)ra lesz szükség a munka során, de a való életben sohasem ennyire szigorúak a határok, így egy rendezvényen a tolmács szinkronban tolmácsolja az előadásokat, a szünetekben pedig konzekutív módon tolmácsol, amikor az előadó interjút ad.

A tolmácsolási esemény fajtája szerinti felosztás:

Ebben a felosztásban nem az számít, milyen módon zajlik a tolmácsolás, a típusokat az határozza meg, hol, milyen eseményen, milyen témában kell tolmácsolni. A bírósági tolmácsolást is itt fogjuk megemlíteni.

Az ún. *konferenciatolmácsolás* az egyik legelterjedtebb és leggyakoribb tolmácsolásfajta. Erre jellemzően nemzetközi konferenciákon és tárgyalásokon van szükség, és szimultán, konzekutív vagy fülbésúgásos technikát igényel. *Médiatolmácsolásról* van szó, amikor a tolmácsolás az elektronikus médiában zajlik, pl. élő események közvetítésekor, de szó lehet filmek, színházi előadások tolmácsolásáról is.

A *közösségi tolmácsolás* újabban kialakult terület, így megnevezése is változó még, nemcsak a magyar nyelvben, hanem más nyelveken is (használatos még: hatósági tolmácsolás, szociális tolmácsolás). Legpontosabban talán a PSIT betűszó írja le (Public Service Interpreting and Translation). Ez a tolmácsolásfajta igen gyakori a jóléti államokban, ahol sokan telepednek le, és a letelepedők segítése szükséges ügyintézés során, az egészségügyben, az oktatásban stb. Az egyik megközelítés szerint minden ide sorolható, ami nem konferenciatolmácsolás, és négy fő területet különít el: bírósági/jogi, üzleti, egészségügyi és hatósági tolmácsolás (Fordításcentrum, 2020), más felfogás szerint azonban csak három típus van: bírósági, egészségügyi, és hatósági (Fordításcentrum, 2020). A közösségi tolmácsolás egyre nagyobb teret nyer, és érdekes megjegyezni, hogy míg Magyarországon az tolmácsolhat bíróságon, aki megfelelő tolmácsképesítéssel

bír, és ehhez a rendkívül komplex és nagy felkészülést igénylő területhez csak nemrég indult „bíróági és hatósági szakirányú továbbképzés” az ELTE-n (bíróági tolmács szakvizsga pedig még nem tehető, csak társadalomtudományi, műszaki, gazdasági és természettudományi) (Horváth, 2017, 10), addig Szerbiában fordított a helyzet: a bíróági tolmácsnak a tárgyi tudásáról kell számot adni, fordítási, tolmácsolási képességeiről nem.

4.2. A fordítás és a tolmácsolás közötti különbségek

A fordítás és a tolmácsolás közötti legszembevetőbb különbség az, hogy míg a fordítás írásban, a tolmácsolás élőszóban történik. Itt kell megjegyeznünk, hogy a közfelfogás gyakran egy kalap alá veszi a fordítást és a tolmácsolást, a fordítót és a tolmácsot, és gyakran a valóságban ténylegesen egyazon személy végzi a két munkát (pl. lefordítja egy projekt anyagait, majd tolmácsol a projekthez kapcsolódó rendezvényeken), ideális esetben azonban a fordító csak fordít, a tolmács pedig csak tolmácsol (a nagy nemzetközi szervezeteknél, mint az EU vagy az ENSZ, főállásban).

Nem csak a szóbeliség-írásbeliség különbségéről van azonban szó: más a két nyelv közötti átváltás módja, a munkára való felkészítés a képzés során, sőt a kétfajta munka eltérő személyiségű szakembert kíván. A tolmács lényeglátó, gyorsan reagáló személyiség kell, hogy legyen, hiszen munkáját sok külső tényező befolyásolja. Elég önbizalommal kell rendelkeznie ahhoz, hogy emberek előtt beszéljen, szükségesek a jó retorikai képességek is. A tolmács olyan személyiség, aki képes figyelmét megosztani, tud koncentrálni, jó a memóriája, jól tűri a stresszt, empatikus, és el tudja fogadni azt is, hogy a kommunikáció során fontos, de alárendelt szerepet játszik (Szabari, 1999, 101–105).

Munkája során a fordítónak a forrásnyelvi szöveg állandóan rendelkezésére áll, és a megfelelő kifejezések megtalálására is bőséges idő áll rendelkezésre, így precizitásra törekszik, fordítását többször is ellenőrzi. A tolmács ezzel szemben csak egyszer hallja a szöveget, és azonnal (vagy néhány perc múlva) kell létrehoznia élőszóban egy célnyelvi szöveget, így a tolmácsnak képesnek kell lennie elengedni ezt a fajta precizitást és sokkal nagyvonalúbban kezelni a célnyelven létrehozott szöveget. A tolmács sokkal inkább a szöveg értelmére koncentrálni, azt próbálja visszaadni, mondatai pedig (már csak az élőbeszéd jellege miatt is) jellemzően rövidebbek.

A tolmács munkája nem akkor kezdődik, amikor megjelenik egy rendezvényen, ahova hívták. Ahhoz, hogy az elvállalt munkát el tudja végezni, a tolmácsoláshoz szükséges szakmai fortélyok elsajátítása és gyakorlása mellett nemcsak több évtizednyi nyelvtanulásra és mindkét munkanyelv tudatos és folyamatos megismerésére, illetve mindkét ország közeletének, kultúrájának naprakész követésére van szükség (ezekre természetesen a fordításhoz is szükség van), hanem arra is, hogy az adott munkára felkészüljön, szöszedetet készítsen, háttéranyagokat olvasson, utána nézzen az előadóknak stb. A tolmács precizitása ebben az előkészületben jelenik meg.

Könnyű azt is belátni, hogy munkájuk jellegéből adódóan a fordító és a tolmács életvitele is különbözik: míg a fordító helyben, gyakran otthon végzi tevékenységét, addig

a tolmácsnak jelen kell lennie különféle rendezvények helyszínén, és csak az előzetes felkészülést végezheti otthon.

4.3. Átváltási műveletek

Mi történik fordítás közben? Laikusként talán fel sem merül bennünk, milyen bonyolult műveletsort végez a fordító még a legegyszerűbb mondat fordításakor is, hiszen nem csupán két nyelv, hanem két kultúra között is közvetít. A célnyelvi mondat számtalan választás, számtalan döntés eredménye, ilyen módon tehát alkotó tevékenység. Ezeket a döntéseket vagy ösztönösen, vagy tudatosan hozzák meg a fordítók, nem tekinthetők teljesen szubjektívnek, gyakran van objektív alapjuk is (pl. nyelvtani törvényszerűség), a döntések mögötti törvényszerűségek tehát leírhatók, megmagyarázhatók, rendszerezhetők: pontosan ez a fordítástudomány/fordításelmélet mint az alkalmazott nyelvészet egyik tudományágának célja (Klaudy, 1997, 21; Klaudy, 2018).

A műveletek egy részét magyarázza a két nyelv rendszerbeli különbsége: elvégzésükre feltétlenül szükség van ahhoz, hogy a célnyelven nyelvtanilag helyes mondatot kapjunk. A műveletek másik része azonban nem nyelvspecifikus, bármely két nyelv közötti fordítás közben előfordulhat, így inkább „a fordítás folyamatának általános törvényszerűségeivel magyarázható”, „a kultúrák különbségeiben, vagy a fordítói tevékenység sajátosságaiban rejlenek” (Klaudy, 2018). A továbbiakban először a nyelvspecifikus műveleteket ismertetjük, tehát azokat, amelyeket meghatároz a nyelvpár, a műfaj és a fordítási irány, majd áttérünk a fordítás-specifikus műveletekre, melyek a fordítás folyamata során mindig megtörténnek, függetlenül a konkrét nyelvektől.

Fordítani csak fordítás közben lehet megtanulni, így semmilyen fordítástudományi vagy fordításelméleti tanulmány nem pótolja az önálló fordítói munkát. Hasznos azonban ismerni az idők során összegyűlt fordítói tapasztalat általánosítását, összegzését, hiszen a kezdő fordító gyakran bizonytalan, amikor olyan döntésekhez ér, hogy pl. lehet-e feldarabolni a mondatokat, lehet-e alany a célnyelvi mondatban, ha az eredetiben nem volt stb. A döntést befolyásolja a szöveg műfaja, a nyelvpár, a fordítás iránya, a feltételezett célközönség igényei stb. Mindezeket tudatosítania kell a (leendő) fordítónak, hiszen megrendelői általában nem tudatos nyelvhasználók, és a fordítónak gyakran kell megvédenie megoldásait (Klaudy, 2018).

„A fordításkutatás egyik legfontosabb feladata éppen az, hogy a látszólag szubjektív fordítói döntések mögött objektív törvényszerűségeket tárjon fel, minél több műveletre tudjon magyarázatot találni, minél több műveletet tudjon rendszerbe illeszteni” – írja Klaudy *A fordítás elmélete és gyakorlata* című könyvének Előszavában (Klaudy 1997, 15). A több kiadást megért alapmű áttekinti, osztályozza és indokolja az átváltási műveleteket. Ezek részletes ismertetésétől most a terjedelem rövideje miatt eltekintünk, röviden ismertetjük csak, szemléltetve, milyen bonyolult folyamat valójában a fordítás. Nem a fordítás technikájáról van tehát szó itt, hanem arról, mi történik fordítás közben. Ahhoz,

hogy az itt látható egyetlen mondat fordítása megvalósuljon, tizenkét átváltási műveletet kellett alkalmaznia a novellát lefordító személynek:

It was a mistake to take Lola here. (Graham Greene: *The Innocent*)

Hiba volt, hogy magammal vittem Lolát. (Graham Greene: *Az ártatlanok*. Prekop Gabriella fordítása) (Klaudy, 1999, 19–20)

4.4. Nyelvspecifikus műveletek: lexikai és grammatikai átváltás

Az átváltási műveletek olyan fordítói eljárások összefoglaló neve, mint pl. a behelyettesítés, átrendezés, kihagyás, betoldás, választás, melyeket a fordítás folyamán a fordító végez a két nyelv közötti átváltás során, amikor a megoldási lehetőségek közül végül kiválaszt egyet. Klaudy felfogása szerint minden átváltási műveletnek tekinthető, amit a fordító annak érdekében végez, hogy a forrásnyelvi szövegből célnyelvi szöveg legyen. Az átváltási műveleteket sokféleképpen osztályozzák (pl. kötelező és fakultatív átváltási műveletek, automatikus és nem automatikus, a művelet hatóköre és kiváltó oka szerint stb.). Klaudy végül két fő típust, a lexikai és a grammatikai átváltási műveleteket, és ezen belül tizenegy, ill. hét altípust határoz meg. Ezekről részletesen olvashatunk Klaudy könyveiben (Klaudy, 1997; Klaudy, 1999; Klaudy 2018), itt most csak néhány szemléletes példát hozunk fel, amelyekkel bemutathatjuk a műveleteket.

A *lexikai átváltási műveletek* a célnyelvi szövegben megjelenő szókinccs kiválasztására vonatkoznak. Ez csak látszólag takar pusztá behelyettesítést, hiszen valójában nagyon kevés szónak, kifejezésnek, elnevezésnek van olyan megfelelője más nyelvben, ami teljesen ugyanazt jelenti, mint a forrásnyelvben (pl. földrajzi nevek, az intézménynevek). Ilyen esetben a fordítónak nincs választási lehetősége, kötelessége megtalálni a pontos célnyelvi megfelelőt (ezt Recker (1974) után *állandó megfelelésnek* nevezzük). Az ezektől eltérő esetekben a fordítónak vagy kiválasztania kell több lehetőség közül a forrásnyelvi megfelelőt (*variatív megfelelés*), vagy lehetőségek híján megalkotni (*alkalmi megfelelés*). Ha tehát fordítunk, nem az a cél, hogy azonos jelentést hozunk létre a másik nyelven (hiszen ez néhány kifejezés kivételével lehetetlen), hanem az, hogy a szöveg értelme legyen ugyanaz.

Az angolban például a *say* [mond] alapigét használják az idéző mondatokban, míg a magyarban számos igét használunk (felelte, dörmögte, tette hozzá, fortyant fel), így egy magyarra fordított regényben monotonnak tűnne, ha a párbeszédekben csak a mondatige szerepelne (a „No végre! – kiáltott fel...” egészen másként hangzik, mint a „No végre! – mondta...”). Ez az átváltási művelet a tizenegy altípus közül a jelentések szűkítése/konkretizálás csoportba tartozik (Klaudy, 1999, 49–50).

Az átváltási műveletek másik fő típusa a *grammatikai átváltási műveletek*. Ezek elvégzését a nyelvek rendszerbeli különbsége indokolja, ezek nélkül nem kapnánk grammatikailag helyes mondatot a célnyelvben. Ezek az átváltási műveletek látványosabbak mint a lexikaiak, hiszen megváltozhat az elemek sorrendje, a mondat struktúrája stb. A hét altípus közül a grammatikai konkretizálásra példa, amikor az egyes szám harmadik személyű magyar

névmást (ő), mely nem jelzi a beszélő nemét konkretizálni kell az angol fordításban: a szöveggörnyezet alapján ki kell választanunk, hogy a *he*, a *she* vagy az *it* névmást kell-e használnunk (Klaudy, 1999, 175–178).

4.5. A fordítói alapelvek

Itt térünk át a fejezet elején említett „fordításspecifikus” átváltási műveletekre, tehát azokra, melyeket maga a két nyelv közötti kódváltás indokol, függetlenül attól, hogy melyik két nyelvről van szó. Ilyenkor a fordítók általános fordítói elveket követnek (Klaudy, 1997, 379). A legfontosabb fordítói elv, hogy mindig a célnyelvi olvasót kell szem előtt tartanunk, így a célnyelvi normákat kell követniük (pl. magyar nevek esetén az angol szövegben előre írni a keresztnevet, és utána a családi nevet), és ez fontosabb kell hogy legyen, mint a forrásnyelv tiszteletben tartása (*célnyelvi norma követésének elve*). Van, amikor a szöveg értelmének visszaadásához plusz magyarázó elemek betoldása, vagy más mondat szerkezet alkalmazása szükséges: ez az *explicitáció elve*. Létezik egy bizonyos fordítási normarendszer is, mely azt mutatja, hogy adott esetben melyek a szokásos megoldások. Amikor a fordító ennek fényében hozza meg döntését, akkor a *fordítási norma követésének elvét* alkalmazta.

Az eddig említett általános elvek általános fordítói stratégiák alkalmazásához vezetnek, melyeket szinte rutinszerűen végeznek a fordítók (*fordításspecifikus átváltási műveletek*). A tapasztalt fordító szakmai kompetenciájához tartozik, hogy kialakította a saját stratégiák tárházát a két nyelv közötti különbségek leküzdésére (nyelvspecifikus átváltási műveletek). Végül pedig, mivel a fordító nemcsak nyelvi, hanem kulturális közvetítő is, a kultúrák közötti különbségek áthidalására alkalmazott stratégiák, a *kultúraspecifikus átváltási műveletek* (pl. ha angol szöveget fordítunk magyarra, a magyar udvariassági formák [tegezés vagy magázás, köszönések]) is rendelkezésére állnak.

5. Az állandó bírósági fordító

Szerbiában bírósági fordítónak, pontosabban állandó bírósági fordítónak (stalni sudski tumač) nevezik azt a személyt, aki hivatalos fordítást végezhet, hitelesített fordításokat adhat ki, és jogi eljárásokban fordíthat/tolmácsolhat, miután az Igazságügyi Minisztériumnál jogosultságot szerez erre (Pravilnik o stalnim sudskim tumačima).

Mint említettük, annak ellenére, hogy a fordítás és a tolmácsolás nem ugyanazt a tevékenységet takarja, a köznapi szóhasználat gyakran felcseréli a kettőt, amire az is okot ad, hogy legtöbbször ugyanaz a személy végez fordítási és tolmácsolási tevékenységet is. Különösen igaz ez a bírósági fordító kifejezés esetében, így a félreértések elkerülése végett szükséges a fogalom körbejárása. A hivatalos szerb elnevezés szerint sudski tumač-ról, azaz bírósági tolmácsról van szó, és a tevékenység hivatalos magyar elnevezése is ez. Az állandó bírósági fordítók munkájáról szóló Szabályzat (Pravilnik o stalnim sudskim tumačima) szerb nyelvű szövegében az 1. bekezdés így rendelkezik: az állandó bírósági

fordító „a továbbiakban fordító”, míg a vak, siket vagy néma személyek jeleire kiképzett állandó bírósági tolmács „a továbbiakban tolmács”.

A szerb nyelvben használatos mind az „írásbeli fordítás” (pismeni prevod), mind a „szóbeli fordítás” kifejezés ami szintén befolyásolhatja azt, hogy magyarul is hol bírósági fordítóként, hol pedig bírósági tolmácsként jelenik meg a fogalom, még maguk a kinevezett állandó bírósági fordítók/tolmácsok is hol ezt, hol azt a kifejezést használják honlapjukon. Maga a Szerb–magyar jogi és közigazgatási szótár (Orosz, 2011) a következőt tartalmazza: *prevodilac – fordító, tolmács; tumač – tolmács, fordító, prevod – fordítás, tumačenje – értelmezés, tolmácsolás...*

Cikkünk témáját tekintve a bírósági fordító és a nem bírósági fordító közötti különbség a lényeges. A bírósági fordító által fordított szöveg pecséttel hitelesített dokumentum, mely bármely hivatalban az eredetivel azonos értékű. A fordító olyan személy, aki professzionális nyelvészeti ismeretekkel rendelkezik, úgy az anyanyelvén, mint a célnyelven, és szövegeket fordít, de nem rendelkezik bírósági fordítói pecséttel, azaz nem tudja igazolni a fordítás hitelességét.

Amíg fordítónak bárki kiképezheti magát és nincs szüksége kinevezésre, addig az állandó bírósági fordítók, tolmácsok, valamint a vak, siket vagy néma személyek jeleire kiképzett állandó bírósági tolmácsok kinevezéséről az igazságügyi miniszter dönt. A döntés meghatározza a nyelveket is, melyről, azaz amelyre a fordító a kinevezést kapta.

A bírósági fordítóvá válás folyamata nem bonyolult. Az Igazságügyi Minisztérium először pályázatot ír ki, majd felhatalmazást ad a pályázati kiírásnak megfelelő jelentkezőnek bírósági tolmácsként történő munkavégzésre. Bírósági tolmáccsá válásnak nincs más módja. A pályázatban a minisztérium, azaz az igazságügyi miniszter határozza meg a kritériumokat, melyeknek a jelölteknek meg kell felelniük.

A bírósági fordító hiánya a pályázat kiírásának előfeltétele. A hiányt a felsőbb bíróságok jelzik a minisztériumnak, vagy a minisztérium maga ítéli úgy, hogy valamely felső bíróságon szükséges újabb fordító kinevezésére.

Minden pályázatra jelentkezőnek szerb állampolgárnak kell lennie, és szerbiai lakhellyel kell rendelkeznie, méghozzá abban a községben, amely területén illetékes az a felső bíróság, amely a pályázat kiírását kezdeményezte. Nem lehet büntetett előéletű személy. Felsőfokú végzettséggel ajánlott rendelkeznie, de nem szükséges, hogy nyelvszakos legyen. Amennyiben nem diplomás vagy nem nyelvész végzettségű a jelentkező, célnyelvi ismereteit írásbeli és szóbeli vizsgán kell bizonyítania olyan bizottság előtt, melyet az igazságügyi miniszter nevez ki. A jelölnél ellenőrzik a jogi szakterminológia ismeretét mindkét nyelven. Eme vizsga költsége a jelöltet terheli. A jelöltnek igazolnia kell azt is, hogy öt éve fordítással foglalkozik. Korábban elegendő volt egy ajánlás a pályázatra való jelentkezéshez, ma már azonban szükség van öt év igazolt fordítói tapasztalatra. A jelöltnek ezen kívül bizonyítékkal kell alátámasztania, hogy munkaviszonyban van és a munkaadója fizeti utána a biztosításokat. A nyelvi diplomával rendelkező pályázatra jelentkezőnek nem kell vizsgát tennie, de el kell végeznie a bírósági fordítók számára előlátott tanfolyamot, melyet a belgrádi székhelyű Szerbiai Tudományos és Szakmai

Fordítók Egyesülete (Udruženje naučnih i stručnih prevodilaca Srbije) szervez. Ezen kurzusok segítik a jelölteket tudásuk szélesítésében, különböző fordítói technikák elsajátításában, önbizalmuk növelésében. A kurzuson való részvétel előfeltétele a célnyelv tökéletes ismerete.

A pályázatra való jelentkezés alkalmával a jelölt átadja a dokumentációt, amellyel igazolja a pályázatban kiírt követelmények teljesítését (diploma, önéletrajz, igazolás a munkaviszonyról, igazolások az általa fordított szövegekről) (l. Pravilnik o stalnim sudskim tumačima).

Miután a jelölt megkapja bírósági fordítói kinevezését, esküt tesz azon Felső Bíróság elnöke előtt, mely bíróság hatásterületére a licence szól. Az eskütétel után elkészítteti a pecsétet, mely a fordításai hitelességét hivatott igazolni. A pecsétnek meg kell felelnie az előírásoknak: 38 mm átmérőjűnek kell lennie, tartalmaznia kell a fordító vezeték- és keresztnévét, megnevezését, tehát azt, hogy „bírósági fordító” [„sudski prevodilac”], valamint a nyelvet, melyre a licence szól, és a lakhelyét.

Szerbiában a hivatalos fordítás szerbről idegen nyelvre, vagy idegen nyelvről szerbre történik. Más nyelvi párosítás nem lehetséges. A hivatalos írás a cirill betűs írás, mivel azonban hivatalos a latin betűs írásmód is, így a megrendelő kérésére a szerb nyelvű szöveg latin betűkkel is írható. A kisebbségi fordítók, így a vajdasági magyarok is, akkor válhatnak bírósági fordítóvá, amennyiben tökéletesen bírják a szerb nyelvet.

A minisztérium minden bírósági fordító adataival rendelkezik, elektronikus formában. A bírósági fordítók listáját mindig a felső bíróságok hozzák nyilvánosságra. A felső bíróságok elnökei végzik a bírósági fordítók munkájának ellenőrzését is. Amennyiben egy felső bíróság elnöke egy bírósági fordító munkájában hiányosságot, pontatlanságot vagy lelkiismeretlenséget észlel, kötelessége jelenteni az Igazságügyi Minisztériumnak (l. Pravilnik o stalnim sudskim tumačima).

A bírósági fordítói munka nem teljes állás, a legtöbb bírósági fordítónak állandó munkahelye van.

A fordításnak is szabályoknak kell megfelelnie. A fordítandó szöveget teljes egészében és pontosan kell lefordítani, minden, a szövegben előforduló jelöléssel együtt (pl.: pecsét, vonalkód stb., melyeket szögletes zárójelbe [] kell tenni). A célnyelvi szöveg nem tartalmazhat nyelvtani, helyesírási és mondattani hibákat. Amennyiben a fordító az eredeti szövegben hibát vesz észre, úgy a szöveget hibásan kell lefordítania, mivel az eredeti szöveget nem javíthatja, nem bővítheti. A minisztériumi ajánlás szerint, amennyiben a fordító hibát talál az eredeti szövegben, kérjen a fordítást rendelőtől hibátlan szöveget. Ha ez nem lehetséges, akkor csillaggal (*) jelölnie kell a hibát, a javított fordítást pedig az oldal alján kell hoznia.

A lefordított szöveget a bírósági fordító aláírja és lepecsételi, így válik a fordítás hitelessé. A fordító által hitelesített dokumentum teljes értékű dokumentum, azaz ekvivalens az eredetivel.

A bírósági fordítókra vonatkozó jelenlegi szabályzat nem tartalmaz semmilyen rendelkezést az elektronikus dokumentumok és azok fordításainak hitelesítéséről.

A bírósági fordítók kötelesek a bíróság hívására bírósági pereket is fordítani, mivel a bíróságok kötelesek az eljárásokban részt vevők anyanyelvére lefordíttatni a teljes eljárás anyagát. A fordító tehát nemcsak az eljárást fordítja szóban, hanem az összes releváns dokumentumot és azok indoklását is.

A bírósági fordítónak joga van a fordításáért díjazást kérni (l. Правилник о накнади трошкова у судским поступцима).

A Vajdaság területén is a felső bíróságok mérik fel a bírósági fordítók iránti igényt, és a bíróságok elnökei tesznek javaslatot megfelelő nyelvű bírósági fordítói állás pályázatának kiírására a Tartományi Oktatási, Jogalkotási, Közigazgatási és Nemzeti Kisebbségi – Nemzeti Közösségi Titkárságnál. A Titkárság a kiírt pályázatot megjelenteti Vajdasági Autonóm Tartomány Hivatalos Lapjában, az Alo és a Magyar Szó napilapokban, valamint a következő kisebbségi lapokban: Libertatea, Hrvatska riječ, Ruske slovo és Hlas ljudu. A pályázatra jelentkezőknek a fentebb ismertetett feltételeknek kell megfelelniük. A Vajdaság területén működő minden fordító köteles szóbeli és írásbeli vizsgát is tenni, mellyel igazolják nyelvi jártasságukat és a jogi terminológia ismeretét. A vizsga költségét a jelölt állja.

Az eredményes vizsga után a Tartományi Oktatási, Jogalkotási, Közigazgatási és Nemzeti Kisebbségi – Nemzeti Közösségi Titkár nevezi ki a jelölteket bírósági fordítókká.

Mivel Vajdaság lakossága többnyelvű, a szerb nyelv (illetve a cirill és latin betűs írásmód) mellett öt másik hivatalos nyelv van használatban (magyar, szlovák, horvát, ruszin és román) (Statut Autonome Pokrajine Vojvodine), ezért a Vajdasági Autonóm Tartomány Képviselőházának üléseit és az általa tartott összes nemzetközi konferenciát és összejövetelt minden használatban lévő hivatalos nyelvre tolmácsolnak. A Képviselőház üléseinek fordítását a Vajdasági Autonóm Tartomány Képviselőházának ügyrendje (3. cikk) írja elő. A fordításokat professzionális fordítók (nem bírósági fordítók) végzik, akik a Tartományi Képviselőház Fordítói Irodájának hatásköre alá tartoznak. Az iroda koordinálja nemcsak a rendezvények és ülések szóbeli fordítását, de az összes hivatalos dokumentum, valamint a Vajdasági Autonóm Tartomány Hivatalos Lapjának, a polgárok kéréseinek, dokumentumainak és egyéb levelezésének hivatalos nyelvekre történő fordítását is.

A többnemzetiségű önkormányzatok is rendelkeznek fordítói szolgálattal vagy fordítókkal.

6. A fordítóképzésről Szerbiában és Magyarországon

Szerbiában jelenleg a Belgrádi Egyetem (Univerzitet u Beogradu, Filološki fakultet) és az Újvidéki Egyetem (Univerzitet u Novom Sadu, Filozofski fakultet) rendelkezik akkreditált (úgynevezett) konferencia-, szak- és audiovizuális fordító képzéssel, mely négyszemeszteres mesterképzés formájában valósul meg. Mindkét intézmény angol, német és francia nyelvekről/nyelvekre szerb nyelvre/nyelvről való fordítás oktatását biztosítja.

A képzésen való részvételt felvételi előzi meg, melynek feltétele az Újvidéki Egyetemen két idegen nyelv ismerete (egyik C1-es, míg a másik B2-es szinten). A Belgrádi Egyetemen úgyszintén két idegen nyelv ismerete szükséges, azonban azok ismereti szintjét nem határozzák meg a felvételi feltételek. A két egyetem alapképzésen megvalósuló nyelvi szakképzés tartalmaz fordítás és tolmácsolás alapjait ismertető, gyakorlati alapokat biztosító tantárgyakat, azonban ezek legnagyobb hányada választható tantárgyként szerepel.

Az Újvidéki Egyetem angol és magyar szakján van lehetőség a legnagyobb mértékben megismerkedni a fordítás és tolmácsolás alapjaival. Az angol szak 2 kötelező és 7 választható tantárgyat kínál fel hallgatóinak. Ezek a tárgyak a fordítás alapjainak ismertetését követően irodalmi és szakszövegek fordítására összpontosítanak, illetve a szimultán fordítás technikájára. A magyar szakon 4 választható tantárgy ismerteti az elméleti alapokat követően a fordítás és tolmácsolás technikáit, majd pedig a szakszövegek és irodalmi szövegek fordításának rejtelmét. A többi nyelvszak (román, orosz, szlovák, ruszin) általános, bevezető ismeretekkel gazdagítja a hallgatók tudását a fordítás elméletét és gyakorlatát illetően.

Számos más állami egyetem (Univerzitet u Kragujevcu, Državni univerzitet u Novom Pazaru, Univerzitet u Nišu) és egy magánegyetem (Univerzitet Singidunum) általános, bevezető ismeretekkel látja el nyelvszakos hallgatóit a fordítás témájában az alap- és mesterképzésen egyaránt. Ezek a kurzusok, a fentebb említett két egyetemhez hasonlóan, leginkább választható tantárgyakként vannak meghirdetve.

Az akadémiai képzéskörön kívül egyéb intézmények, nyelviskolák és fordítással foglalkozó vállalkozások is kínálnak különböző fordítóképző tanfolyamokat. A Szerbiai Tudományos és Szakfordítók Egyesülete (Udruženje naučnih i stručnih prevodilaca Srbije) által szervezett, egy teljes éven át zajló szemináriumok 5 különböző nyelvre terjednek ki az alábbi szakmai területeken: humán tudományok, közgazdaságtan, elektrotechnika, gépészet, építészet és bírósági fordítás. A Szerbiai Állandó Bírósági Fordítók és Tolmácsok Egyesülete (Udruženje stalnih sudskih prevodilaca i tumača Srbije) a bírósági fordítás és tolmácsolás témaköre mellett a jogi terminusok oktatását biztosítja magyar, angol, francia, német és görög nyelveken. A nyelviskolák és fordítással foglalkozó vállalkozások (mint például a Master Translation, Multi Servis, Eduka centar, Smart Word Translations) pedig fordítás, szimultán és konsekutív tolmácsolás, jogi és pénzügyi terminológiai ismeretek oktatását kínálja fel az érdeklődőknek.

A magyarországi fordítóképzés intézményesülése 1973-ban veszi kezdetét, amikor az Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karán megnyílik a Fordító- és Tolmácsképző Csoport. Számos felsőoktatási intézmény követte példáját: Budapesti Gazdasági Egyetem, Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem, Debreceni Egyetem, Eszterházy Károly Egyetem, Kodolányi János Főiskola, Károli Gáspár Református Egyetem, Miskolci Egyetem, Nyíregyházi Egyetem, Pannon Egyetem, Pázmány Péter Katolikus Egyetem, Pécsi Tudományegyetem, Semmelweis Egyetem, Szent István Egyetem, Szegedi Tudományegyetem. Jelenleg nem működik alapfokú fordító- és tolmácsképzés, hanem mesterképzés, avagy specializáció formájában lehet fordítást és tolmácsolást

tanulni. Előfeltételei az anyanyelv (magyar) mellett két nyelv (egyik C1-es szintű, másik pedig B2-es szintű) ismerete, illetve sikeres felvételi vizsga.

Szakirányú továbbképzés is lehetővé teszi Magyarországon, hogy valaki fordítóként/tolmácsként tevékenykedjen. A szakirányú végzettséggel rendelkező jelentkező az általa mélyen ismert terület szakfordítója kíván lenni. Számos egyetem kínál szakirányú szakfordítói, avagy tolmács képzést.

7. Összefoglalás

Dolgozatunkban körbejártuk a fordítással, tolmácsolással kapcsolatos alapismereteket oly módon, hogy olyan személyek is teljes képet alkothassanak a fordítói és tolmács tevékenység szakmai hátteréről, a szükséges ismeretokről, készségekről, akik korábban nem foglalkoztak ezzel a területtel. Külön szoltunk az állandó bírósági tolmácsok kinevezéséről, a munkájukat szabályozó joganyagról. Mindent összevetve megállapíthatjuk, hogy a hivatalosan állandó bírósági tolmácsnak nevezett személy nemcsak fordít, hanem tolmácsol is, emellett jogosult hiteles fordítást is kiadni. Amennyiben tolmácsunk magyar nyelvre kapta kinevezését (licencét), az azt jelenti, hogy a szerb–magyar nyelvpárban dolgozik, és amennyiben tolmácsol, akkor konzekutív tolmácsolást végez, A nyelve a magyar, B nyelve pedig a szerb. Tevékenységét közösségi tolmácsolásnak tekinthetjük, hiszen a bírósági munka ebbe a kategóriába sorolandó. Felkészítéséhez szükséges mindaz, amit a vizsgán követelnek, emellett a fordítástechnika, az átváltási műveletek ismerete, a tolmácsolási készségek megismerése, fejlesztése, jegyzeteléstechnika gyakorlása, valamint a két nyelv ismeretének, helyesírásának megerősítése, a szerb–magyar jogi, közigazgatási terminológia ismerete.

Szakirodalom

Alexieva, Bistra (1997): A Typology of Interpreter-Mediated Events. *The Translator*, 3/2, 153–174.: Szabari Krisztina (2004): *Tolmácsolás*. Budapest: Scholastica.

Anderman, Gunilla (2007): Linguistics and translation: Piotr Kuhiwczak – Karin Littau (eds.): *A Companion to Translation Studies*. Clevedon, Buffalo, Toronto: Multilingual Matters Ltd.

Bárdos Jenő (2000): *Az idegen nyelvek tanításának elméleti alapjai és gyakorlata*. Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó.

Burján Monika (2003): *A fordításról való gondolkodás története Magyarországon 1787 és 1883 között*. PhD értekezés. Szeged: Szegedi Tudományegyetem.

Derdák Krisztina (2007): A munkamemória szerepe a tolmácsolásban, *Fordítástudomány*, 9/2, 23–36.

Dudits András (2018): A fordítási műveleteken túl. A fordítási műveletek és eljárások taxonómiája, *Fordítástudomány*, 20/2, 28–52.

Dudits András (2019): A fordításspecifikus metanyelvi ismeretek szerepe a professzionális fordításban: Szoatak Szilvia (szerk.): *Diszciplínák találkozása*. Budapest: Gravus Kft., 57–71.

- Džakula, Branko (ured.) (1979): *Njemačka Književnost*, Knjiga I. Beograd: Nolit.
- Eller Éva (2020): *Fogalomtár*. <http://translation.eller.hu/fogalomtar>. Hozzáférés: 2020. 02. 29.
- Eszenyi Réka (2015): Hány lábon álljon a fordító? A modern fordító profilja: Horváth Ildikó (szerk.): *A modern fordító és tolmács*. Budapest: ELTE Eötvös Kiadó, 11–20.
- Fischer Márta (2019): A terminológiai kompetenciafejlesztési lehetőségei, különös tekintettel a terminusok felismerésér: Szoták Szilvia (szerk.): *Diszciplínák találkozásai*. Budapest: Gravus Kft., 197–210.
- Heltai Pál (2004): A fordítás és a nyelvi norma III., *Magyar Nyelvőr*, 129/2, 165–172.
- Heltai Pál (2014): Pszicholingvisztikai és neurolingvisztikai eljárások a fordítástudományban, *Fordítástudomány*, 16/2, 5–23.
- Horváth Ildikó (2015): *Bevezetés a tolmácsolás pszichológiájába*. ELTE Eötvös Kiadó: Budapest.
- Horváth Ildikó (2017): A tolmácsoláshoz való jog és a bírósági tolmácsolás, *Magyar Jogi Nyelv*, 2, 8–13.
- Klaudy Kinga (1997): *A fordítás elmélete és gyakorlata*. Scholastica: Budapest.
- Klaudy Kinga (1999): *Bevezetés a fordítás gyakorlatába*. Scholastica: Budapest.
- Klaudy Kinga (2018): *Bevezetés a fordítás gyakorlatába* [Digitális kiadás]. Budapest: Akadémiai Kiadó. DOI: 10.1556/9789634541943 Letöltve: <https://mersz.hu/kiadvany/323>
- Klein, Jochen (1998): *Übersetzungstheorie und -praxis anhand der Lutherbibel*. https://www.jochenklein.de/cms/Editor/assets/allgemeine_artikel/1998/Luthers_Uebersetzungstheorie_und_praxis.pdf. Hozzáférés: 2020. 01. 10.
- Le Guin, Ursula K. (1983): *Reciprocity of Prose and Poetry. Dancing at the Edge of the World. Thoughts on words, women, places* 1989. New York: Grove Press, 104–114.
- Lesznyák Márta (2008): *Studies in the Development of Translation Competence*. PhD-értekezés. Pécs: Pécsi Tudományegyetem.
- Luter, Martin (1996): *Poslanica o prevodenju*. Ford. és jegyzetekkel ellátta: Katalin Hegediš. Kovačević: Subotica.
- Luther Márton (1993): *Nyílt levél a fordításról (1530)*. Fordította: Gesztes Olympia – Szita Szilvia. Budapest: Magyarországi Luther Szövetség.
- Mossop, Brian (2001): *Revising and Editing for Translators*. Manchester: St. Jerome Publishing.
- Munday, Jeremy (2008): *Introducing Translation Studies. Theories and Applications*. London, New York: Routledge.
- Orosz János (2011): *Szerb–magyar jogi és közgazdasági szótár*. Újvidék: Forum
- Recker, Jakov I. (1974): *Tyeorija perevoda i perevodcseszkaja praktyka*: Bart István – Klaudy Kinga (szerk.) (1986): *A fordítás tudománya. Válogatás a fordításelmélet irodalmából*. Budapest: Tankönyvkiadó.
- Szabari Krisztina (2004): *Tolmácsolás. Bevezetés a tolmácsolás elméletébe és gyakorlatába*. Budapest: Scholastica.

Schneider, Benjamin (2016): *Der Sendbrief vom Dolmetschen. Martin Luther und die Grundsätze seiner Übersetzungstätigkeit*. Univerzita Karlova v Praze. https://dspace.cuni.cz/bitstream/handle/20.500.11956/76836/BPTX_2014_1_11410_0_383710_0_124544.pdf?sequence=1. Hozzáférés: 2020. 01. 10.

VillrLex.=Király István (főszerk.) (1982): *Világirodalmi Lexikon. VII. kötet*. Budapest, Akadémiai Kiadó.

Szakmai honlapok:

Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem honlapja. <http://tfk.bme.hu/kepzesek>. Hozzáférés: 2020. 02. 29.

Fordításcentrum Fordítóiroda honlapja. A közösségi tolmácsolásról. <http://www.forditascentrum.hu/blog/165-kozossegi-tolmacsolas>. Hozzáférés: 2020. 03. 02.

Lector Fordítóiroda. *A fordítás története. 1. rész*. Hozzáférés: 2020. 03. 05.

Magyar Fordítók és Tolmacsok Egyesülete: Fogalomtár. <https://mfte.hu/hu/tudastar/fogalomtar>. Hozzáférés: 2020. 03. 01.

Szegedi Tudományegyetem Orvosi Szaknyelvi Kommunikációs és Fordítóképző Csoportjának honlapja. <http://web.szote.u-szeged.hu/szakford/new/>. Hozzáférés: 2020. 02. 29.

A hivatkozott szabályzatok forrásai:

Vajdaság Autonóm Tartomány Képviselőházának ügyrendje – Poslovnik o radu skupštine Autonomne Pokrajine Vojvodine. <https://www.skupstinavojvodine.gov.rs/Strana.aspx?s=poslovnikizbor>. Hozzáférés: 2020. 01. 10.

Пословник о раду сталних судских тумача. http://www.puma.vojvodina.gov.rs/dokumenti/zakoni/Pravilnik_o_stalnim_sudskim_tumacima.pdf. Hozzáférés: 2020. 01. 10

Правилник о накнади трошкова у судским поступцима. „Službeni glasnik RS”. 9/2016. <https://www.mpravde.gov.rs/tekst/756/tumaci-i-prevodioci.php>. Hozzáférés: 2020.01.10.

Pravilnik o stalnim sudskim tumačima [Szabályzat az állandó bírósági tolmácsokról]. „Službeni glasnik RS”, 35/2010, 80/2016 és 7/2017 szám. <https://www.mpravde.gov.rs/files/pravilnik%20%20stalnim%20%20sudskim%20tumačima%201.pdf>. Hozzáférés: 2020. 01. 10.